

Livsstil och livsform

– två begrepp för mångfald i boendet

av
Tomas Wikström

Tomas Wikström,
Byggnadsfunktionslära,
Lunds universitet.

I artikeln diskuteras begreppen *livsstil* och *livsform* hos forskare inom olika discipliner, en genomgång som sedan utnyttjas för en diskussion om dessa begrepps relevans för dagens boendestudier. Artikeln kommer att ingå i författarens doktorsavhandling.

LIVSSTIL OCH LIVSFORM är två begrepp som från tid till annan kommer till användning inom arkitekturforskningen. En tidig svensk tillämpning av livsstilsbegreppet – länge ensam i sitt slag – finner man i Greger och Nils Paulssons bok *Tingens bruk och prägel* (1956) och uppföljaren *Konsten att bo* (Paulsson & al 1960). Åke Daun var med *Boende och livsform* (1980) en av de första i vårt land som började använda begreppet livsform inom boendeforskningen.

På senare tid tycks intresset för denna typ av forskning ha ökat. Flera forskare har i termer av livsstilar eller livsformer beskrivit olikheter och förändringar i människors sätt att bo och leva

[några exempel: Gullestad 1985, Björnberg & Bäck-Wiklund 1990 (1987), Werner 1988, Friberg 1990, Mörck 1991]. När man tar del av denna och annan forskning om livsformer och livsstilar slås man av att de två begreppen ibland kan synas svara mot diametralt olika betraktelsesätt, ibland sammanfalla så att innebörden är ungefär densamma. Definitionerna är många och det finns därför anledning att varna för ett orelaterat bruk av begrepp som livsstil och livsform. I denna uppsats ska jag – utan anspråk på fullständighet – undersöka de båda begreppens menings- sammanhang utifrån exempel på deras tillämpning.

Mångfald och likhet

Vad ligger bakom det aktuella intresset för begreppen *livsform* och *livsstil*? Parallellt med att det moderna samhället fått en global utbredning har det blivit vanligare att intressera sig för kulturella olikheter inom "välfärdssamhällets" ram. I diskussioner om samhälle, planering och byggande har man börjat betona existensen av olika kulturmönster, av olika sätt att leva. Inom arkitektutbildning och arkitekturforskning stöter man allt oftare på ord som *mångfald* i boende och stadsliv eller *det mångkulturella samhället*. I ordens användning finns ofta en underförstådd polemik mot det man vill profilera sig mot: ett tänkande som tar en universalmänniska och ett enhetligt samhälle till utgångspunkt för byggande och planering.

Denna tendens kan, som jag ser det, förstås mot bakgrund av två inslag i den pågående samhällsutvecklingen i vårt land. Det ena är invandringen och det faktum att det idag finns bostadsmiljöer där människor av många olika nationaliteter och med ursprung i helt skilda kulturer lever sida vid sida. Det andra är att moderniseringsprocessens rörelse i riktning mot ett utjämnat välfärdssamhälle tycks ha uttömt sin kraft och kvarlämnat ett samhälle där kulturella och sociala skillnader fortfarande finns kvar och i vissa avseenden till och med har accentuerats.

Hur kan man planera och bygga i plural, för olika människor och skiftande levnadssätt? Bland praktikerna tycker jag mig märka både nyfikenhet och uppslagsrikedom men också osäkerhet när det gäller att tillmötesgå mångfalden av krav, önsknings och drömmar. Även hos dem som arbetar med arkitekturforskning och -undervisning finns ett påtagligt intresse för dessa problem.

Frågor om mångfald och likhet i människors sätt att förhålla sig i sitt boende gör sig inte minst påmindas i samband med bostadsförnyelse och boendeinflytande. Tillvägagångssätt som främst grundas på föreställningar om att tillgodose all-

männanskliga behov har på detta område sedan länge konfronterats med en sammansatt boendeverklighet; med envis försvarskamp, "irrationella" önsknings och ibland fullständig likgiltighet. För min egen forskning om bostadsförnyelse och boendeinflytande har planeringsingreppens möten med mångfalden av sätt att leva och bo en avgörande betydelse (Wikström 1987; Wikström & Öresjö 1990). Hur kan arkitekturforskningen bidra till att förbättra kunskapen om den mångfaceterade vardagsverklighet som arkitekter och planerare arbetar med?

Livsstil eller livsform?

Ett sätt att vetenskapligt gripa sig an mångfalden skulle kunna vara att söka de begreppsliga redskapen inom den samhällsvetenskapliga forskning som beskriver och förklarar *skillnader* i människors sätt att förhålla sig i det vardagliga livet. En för mig viktig utgångspunkt är då att inte låta boendets eller grannskapets horisont begränsa förståelsen. I likhet med till exempel Per Morten Schiefloe (1985, 1990) ser jag boendemiljön som en av flera arenor på vilka människors vardag utspelar sig, en arena där olika människor dessutom befinner sig på skilda premisser.

Bland de samhällsvetenskapliga begrepp som svarar mot detta krav finns till exempel *livsstil*, smak, värde, levnadssätt, samhällsklass, habitus, aktivitetsmönster och *livsform*. (Det kan givetvis diskuteras om inte flertalet av dessa ändå innehåller en uttalad eller underförstådd betoning av något livsavsnitt, till exempel av fritiden eller arbetet!) Många forskare med inriktning på boende eller stadsliv har valt att tala om sociala och kulturella skillnader i termer av *livsformer* eller *livsstilar*.

Mitt val att ställa begreppen *livsform* och *livsstil* mot varandra är tentativt. Jag vill hävda att begreppen (i den förvirrande mångfalden av definitioner och tillämpningssätt) svarar mot olika aspekter av det vardagsliv som äger rum i den

byggda omgivningen. De verkar på ett intressant sätt både motsäga och komplettera varandra. Det förefaller fruktbart att närmare undersöka hur livsform och livsstil förhåller sig inbördes och vilka meningssammanhang de belyser.

Om man kan utläsa något genomgående drag i den litteratur om livsstilar och livsformer jag gått igenom så är det en tendens att i första hand associera livsform med djupt liggande kulturella mönster medan livsstil ofta förknippas med individuellt valda sätt att uttrycka och förhålla sig, till exempel i fritidsintressen, klädsel och val av bilmärke. Orvar Löfgren hör till dem som ser en motsättning mellan de respektive begreppens förespråkare (Löfgren 1988). "Livsform eller livsstil?", frågar en av rubrikerna i hans uppsats.

Livsstilsbegreppet bygger enligt Löfgren på en samhällssyn som utgår från individens fria konsumtionsval på marknaden i ett samhälle där skillnader mellan klasser är på väg att upplösas. Begreppet livsform däremot tar sin utgångspunkt i de materiella förutsättningarnas betydelse för tillvarons kulturella gestaltning. Livsform kan förknippas med kontinuitet och konsistens och kan ses som en vardaglig praxis som reproducerar sina egna förutsättningar.

Även om det, som jag ser det, ligger mycket i denna dikotomi kan den i sin förenkling vara missvisande. Den litteraturgenomgång jag gjort visar nämligen även på överlappningar och sammankopplingar mellan livsform och livsstil. Jag vill istället visa på några av nyanserna dem emellan. De båda begreppen utgår från olika samhällsvetenskapliga riktningar och det kan vara av intresse att följa hur de började tillämpas.

Livsforms- och livsstilsbegreppens framväxt

I sökandet efter ursprunget för begreppet *livsform* finner man spår som leder till den tyskspråkiga samhällsdebatten och filosofin vid tiden kring första världskriget. Det var en tid som känneteck-

nades av dramatiska omvälvningar och det gamla samhällets sönderfall. Strax efter krigsslutet publicerades en bok som skulle komma att bli en bestseller, Eduard Sprangers *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*. Eduard Spranger (1882-1963) anknöt med sina livsformer till humanvetenskapliga typologier hos filosofer som Dilthey (Sprangers lärare) och Jaspers, och utpekade sex "tidlösa idealtyper" för kulturell värdeinriktning hos individer: den teoretiska, den ekonomiska, den estetiska, den sociala, den religiösa människan och maktmänniskan.

Möjligen kan Sprangers karaktärlära också föras tillbaka på Descartes' *Traité des passions* och hans lära om de sex ursprungliga känslorna. Vad Spranger ville säga sin samtid var att livsformer gav de grundläggande ramarna för såväl filosofi som allt annat tänkande och att begrepp och tänkesätt kunde härledas från dessa. Det utmärkande för Sprangers tänkande var alltså en kulturell relativism. (Spranger 1922; Hofstätter 1957; Janik & Toulmin 1986)

Sprangers relativism var långtifrån unik under denna period. 1918 utkom till exempel Oswald Spenglers *Untergang des Abendlandes*. I sin bok infogade Spengler (1880-1936) västerlandets undergång i en cyklisk historieuppfattning, för vilken kulturer föds, mognar, kulminerar och vissnar. Därmed vände han sig mot den västerländska framstegstron och etnocentrismen. Den västerländska kulturen är bara en av många, och liksom de andra stora kulturen slutar i sig själv och dömd att gå under. Spengler förnekade i sin extrema relativism vår förmåga att förstå andra kulturer. Alla sanningar och allt tänkande var för honom relativa den kultur de tillhör (Nordin 1989).

Bakom de ovan nämnda tänkarna fanns bland andra den tyske filosofen Wilhelm Dilthey (1833-1911) som byggde vidare på historicismen. Denna var en riktning inom historisk forskning som tog fasta på erfarenhetsmässig kunskap, dokumen-

terbara fakta och källkritik. Med tillkomsten av den historiska skolan var det enligt Dilthey möjligt att tala om *humanvetenskap*. Diltheys eget bidrag var att återinföra teoretiska överväganden i historievetenskapen. Men Dilthey hävdade att humanvetenskapen krävde en annan kunskaps-teori än naturvetenskapen: Vi förklarar (erklären) naturen men vi förstår (verstehen) själslivet.

Ett av Diltheys bidrag till humanvetenskaplig teori är hans vidareutveckling av den hermeneutiska metoden. En konsekvens av "den hermeneutiska cirkeln", där delen bara kan förstås utifrån helheten och helheten utifrån delarna, är att varje historisk gestalt bara kan förstås utifrån sin egen tid. Dilthey menade att olika tider skiljer sig från varandra inte bara grad- utan också artmässigt. Det historiska innehållet, till exempel vanor, umgängesformer och värden, är således relativt till den historiska perioden. Hur är det då överhuvudtaget möjligt att förstå någon som hör till en annan tid eller kultur? Dilthey menade att människans natur i en mening är universell. Han hävdade att det finns regelbundna strukturer som vi erfar i våra upplevelser. Han förenade alltså den historiska relativismen med en universell, erfarenhetsbaserad strukturlära (Nordin 1989; Lübcke 1987).

Dilthey hade lagt grunden till de möjligheter att ifrågasätta en västerländsk etnocentrism och att tala om artskilda kulturer med egna sanningar och värden som var för handen på 20-talet i av historien illa tilltygade metropoler som Wien och Berlin. Spranger och Spengler kan ses som två olika exempel på den omvärdering som världskrig och sönderfall gav upphov till. Filosofen Ludwig Wittgensteins (1889-1951) användning av begreppet livsform har också sin bakgrund i detta intellektuella klimat. Författarna till boken *Wittgensteins Wien*, Allan Janik och Stephen Toulmin, ser i en jämförelse Sprangers livsformsbegrepp som ytligt och schematiskt. Det "saknar den känsla för en äkta 'antropologisk' dimension som Wittgenstein tillförde sin egen beskrivning av Lebens-

formen". Med Wittgensteins arbete *Filosofiska undersökningar* blir det möjligt att förstå "hur man ska kunna nå bortom den abstrakta diskussionen om schematiska livsstilar och upptäcka det som verkligen utmärker människans liv och som giltigheten i våra grundläggande begrepp, kategorier och tankeformer beror på" (Janik & Toulmin 1986, s. 247-248). *Filosofiska undersökningar* var resultatet av den grundliga omvärdering som Wittgenstein inledde omkring 1930 av sitt tidiga arbete *Tractatus logico-philosophicus*.

Wittgenstein tydliggör med sina tankeexperiment att sinnesdata är obegripliga utan de sammanhang, de språkspel och de livsformer, i vilka de hör hemma. Mening är en fråga om livsform. I det wittgensteinska livsformsbegreppets ursprung finns enligt Janik och Toulmin en diskussion om mångfald och olika tiders och kulturers egenart. Livsform hänvisar till de kulturella sammanhang mot bakgrund av vilka olika yttringar kan förstås. Det tycks i första hand vara så som begreppet fortsättningsvis har kommit att användas och då främst inom antropologin.

Om livsformsbegreppet kan knytas till en föreställning om autonoma kulturer så är *livsstil* främst förknippat med den upplösning av traditionella, struktur- och klassrelaterade levnadssätt som forskarna tyckte sig se särskilt i det amerikanska samhället efter andra världskriget. Men livsstilsbegreppets ursprung står även det att finna främst i den tyska kulturkretsen vid seklets början.

Socialhistorikern och sociologen Max Weber (1864-1920) tog intryck av Dilthey. Liksom denne påverkades Weber av och bröt med historicismen. Till skillnad från den historiska skolan hade Weber en "modern" offensiv syn på samhällsvetenskap. Den skulle inte stanna i ett objektivt betraktande utan söka lösningar på problemen. Weber ville också gå utöver en individuell beskrivande historia genom att införa ett moment av lagbundenhet och genom att söka efter "idealtyper". I synen på skiktning i samhället påver-

kades han av Marx men ifrågasatte om de ekonomiska klasserna utgjorde någon grund för gemenskap i medvetande och handling. Vid sidan av ekonomiskt bestämda klasser satte han därför statusgrupper som skiljde sig från varandra i graden av social prestige. Olikheter i status leder enligt Weber till olikhet i fråga om livsstilar. Livsstilen utgör ett inslag i statusgruppens hävdande av sin exklusivitet (Weber 1969; Filosofilexikonet 1988; Nordin 1989; Tumin 1970).

En annan författare som tidigt analyserade de nya inslag i människors tillvaro som omfattas av livsstilsdiskussionen var filosofen och samhällsvetaren Georg Simmel (1858-1918). Han behandlar i essän *Storstäderna och det andliga livet* [Simmel 1981(1902)] storstadsmänniskans blaserade och reserverade förhållningssätt till stadens ständigt växlande sinnesintryck. Den moderna kulturen betonar, som Simmel skriver, "den objektiva anden" och tenderar att göra individer lika och utbytbara. Detta provocerar fram en motreaktion hos storstadsmänniskan som söker väcka uppmärksamhet genom att odla en utåt synlig originalitet. "Meningen med dessa beteenden ligger inte alls i deras innehåll, utan bara i att de utgör olika sätt att vara annorlunda, framhäva sig själv och därigenom väcka uppmärksamhet".

En föregångare utanför tyskspråkig samhällsvetenskap till dagens livsstilsforskning var den amerikanske samhällskritikern Thorstein Veblen (1857-1929). I boken *The Theory of the Leisure Class* [1979 (1899)] utgick han, liksom många nutida livsstilsforskare, från konsumtionen när han tecknade bilden av livsstilen hos den dominerande klassen inom det kapitalistiska amerikanska samhället. "Den arbetsfria klassen" ägnade sig enligt Veblen åt *conspicuous consumption* (*conspicuous* kan översättas med vida synlig, iögonfallande). I likhet med Simmel föregriper Veblen det intresse för uppvisandet av livsstilen genom kropp, kläder, beteende och de föremål man om-

ger sig med, som finns inom dagens forskning om livsstilar, subkulturer och ungdom.

Livsstilsbegreppets fortsatta utveckling kan framförallt knytas till det förhållningssätt som kallas *social stratifiering* och som utvecklades inom nordamerikansk sociologi från 30-talet och framåt. Genom surveyundersökningar sökte man kartlägga befolkningens stratifiering, dess fördelning med utgångspunkt från olika egenskaper. Skillnader i status, ålder, inkomst, etnisk härkomst osv. framstod nu som väl så betydelsefulla som de ekonomiska klasskillnaderna, och åtminstone för Förenta staternas vidkommande ansåg många att klassbegreppet var överspelat; USA var ett klasslöst samhälle. Andra behöll klassbegreppet men gav det en sidoordnad roll. Det ökande välståndet för stora delar av befolkningen och tillgången till en växande konsumtionsmarknad möjliggjorde en individuell valfrihet som syntes spränga gamla band. *Livsstil* började användas som ett instrument för att karaktärisera människor främst utifrån likheter i hur de använde sin fria tid (Abercrombie & al 1988; Ahrne & al 1987).

Livsstil och livsform i vår tid

Forskning om livsformer och livsstilar har vanligen både sin uppkomst och sitt forskningsobjekt i den samhälleliga och kulturella moderniseringen. Det sena 1900-talets snabba samhällsutveckling har medfört behov av perspektiv både på de fastare strukturer – livsformer – som enligt vissa forskare fortfarande har giltighet och det överflöd av flyktigare orienteringsriktningar – livsstilar – som präglar den synliga och särskilt den massmediala bilden. Båda forskningsfälten har vuxit påtagligt under det senaste årtiondet, med en viktig skillnad: Medan livsstilsbegreppet sedan länge har internationell spridning inom olika samhällsvetenskapliga områden är livsform idag, så vitt jag förstår, ett begrepp som främst används inom dansk och svensk samhällsvetenskap.

Kons
30 aug-12

Potentiering och ontologisering är två termer som Thomas Ziehe använder för vår tids livsstilsbetonade sökande efter identitet och mening. Joakim Pirinen: "Socker-Conny". (Affisch till Malmö Konsthall 1986.)

Oklarheten är stor när det gäller definitioner av de båda begreppen. Det sociologerna Zablocki och Kanter kallar klassiska livsstilar är till exempel för vissa andra forskare livsformer (Zablocki & Kanter 1976). Marianne Gullestad och Magnus Mörck är exempel på etnologer som – med något olika definitioner – använder livsstil som term (Gullestad 1985; Mörck 1991). Etnologen Åke Daun talar om individuella livsformer på ett sätt som för tanken till livsstilar (Daun 1980). Två lundasociologer har föreslagit definitioner av begreppen som i korthet innebär att livsform förknippas med position i samhällsstrukturen (till exempel klass, statusgrupp) medan livsstil ses som uttryck för individers relativt oberoende val (Löf & Miegel 1989). Individer med liknande smak, intressen och värden kan enligt forskarna sammanföras i idealtypiska livsstilar. Svårigheterna att nå fram till hållbara definitioner illustreras av att de båda forskarna i ett senare arbete har ändrat uppfattning om livsformsbegreppet och vill knyta det till den strukturella nivån, till typen av samhälle, kultur och produktionssätt (Löf & Miegel 1991).

Det finns uppenbarligen också en motsättning mellan de respektive begreppens tillskyndare om vilket som har den starkaste förklaringskraften i analyser av förhållanden i vår tid. Att etnologer tycks föredra livsformsbegreppet har antagligen med ämnets uppkomst och forskningstraditioner att göra. Den moderna sociologins inriktning på nutida samhällsproblem kan på liknande sätt förklara sociologernas val av livsstilsbegreppet.

Studier om livsstilar och livsformer söker ofta beskriva och skapa begrepp för de förändringar som pågår i människors sätt att leva, i kulturmönster och livsvillkor. De ger därför stoff till analyser av samhällets modernisering. Låt oss se hur moderniseringsprocessens yttringar slår igenom i några exempel på definition och tillämpning av begreppen livsstil och livsform.

Livsstil

Boende och konsumtionsmönster

En tidig svensk användning av livsstilsbegreppet finner vi på arkitekturforskningens område. I boken *Konsten att bo* (Paulsson, T. & al 1960) beskrivs livsstilarna hos fem socialgrupper, där indelningen baseras på yrke. Men livsstilarna är inte bara bestämda av socialgruppernas aktivitetsmönster och kultur. Livsstilar, senare i boken konsumtions- och boendestilar, påverkas också av familjens vänner och umgänge, trender i omgivningen, marknadsföring och konsumentvägledning. Författarna pekar på en *ängslig*, en *ivrig* och en *autonom* konsumtionsstil. Indelningen är hämtad från *Tingens bruk och prägel* (Paulsson, G. & Paulsson, N. 1956).

Den moraliserande tonen i dessa benämningar måste förstas mot bakgrund av att båda böckerna vill lära ut ett adekvat, modernt förhållningssätt till tingen och boendet – den autonoma boendestilen. Men budskapet formuleras mot bakgrund av den tidens internationella samhällsvetenskapliga forskning kring boende, bostadsvanor och livsstilar. *Konsten att bo* bygger dessutom på författarnas egna forskningsarbeten i flera europeiska länder. Detta sätt att behandla boendet differentierat i boendestilar tycks inte ha fått några dåtida efterföljare i Sverige, kanske för att livsstilar uppfattades som krusningar på ytan av det utjämnade, klasslösa samhälle som vid denna tid tycktes stå för dörren.

Värden och självförverkligande

När det gäller inhemsk forskning är det svårt att gå förbi Hans Zetterberg, som brukar nämnas som den förste som undersökte svenskarnas livsstilar. Zetterberg kritiserade i Webers anda dem som ansåg att kampen om välståndets fördelning stod mellan klasser. Istället, menade han, stod kampen mellan olika livsstilsgrupper, vilka inte sammanföll med klasstillhörighet. Hans Zetterberg anser

att livsstil har med motivation och självförverkligande att göra, "de sammanhängande element i livspraktiken som utövarna delar med varandra men icke med andra och vilka de upplever som mycket engagerande".

I rapporten *Arbete, livsstil och motivation* (1977) avgränsade Zetterberg utgående från surveyundersökningar nio livsstilar: arbetsmänniskor (24%), familjekära (24%), sällskapsmänniskor (23%), konsumtionsstyrda (22%), matlagningsglada (10%), samhällstillvända (7%), naturälskare (6%), religiösa (5%) och motionärer (4%). Med den metod Zetterberg använde kan man tillhöra mer än en livsstil och hela 30 procent av de tillfrågade gick inte att passa in i någon livsstil.

Hos andra forskare märks en skepsis till detta resultat. En synpunkt är att det är svårt att tolka vad Zetterbergs livsstilar står för när hälften av befolkningen knyts till antingen arbete eller familj medan ytterligare en tredjedel inte låter sig inordnas i någon grupp (Ahrne & al 1987). En annan synpunkt är att grupperna är av olika slag, medan några uttrycker speciella intressen är andra knutna till basala samhällsfunktioner (Rosengren 1987). Zetterbergs klassificering skulle varit intressantare om livsstilarnas samband med levnadsvillkor, samhällsklass, ålder osv. klarlagts. Det hindrar inte att hans undersökning bidrog till att ge en mer sammansatt bild av välfärdssamhällets människor och deras värdeinriktningar.

I ett senare, mer teoretiskt orienterat arbete anknyter Zetterberg (1983) till den amerikanske livsstilsforskaren Arnold Mitchells arbete *The Nine American Lifestyles* (1984). Utgångspunkten är nu sambandet mellan samhällstyp och värdeorientering och Zetterberg skiljer mellan tre personlighetstyper: basbehovsstyrda, utifrånstyrda och inifrånstyrda. Dessa hänförs till samhällstyperna agrarsamhälle, industrisamhälle och välfärdssamhälle. De tre personlighetstyperna ger sedan upphov till åtta (i Mitchells fall nio) livsstilar (Rosengren 1987). Här hörs ekot av traditionen

att förbinda personlighetstyp och värdeorientering med typ av samhälle som bland annat kommer till uttryck i Riesmans *Den ensamma massan* [Riesman & al 1961 (1950)].

Den nutida definitionen av livsstil skiljer sig enligt sociologen Karl Erik Rosengren från den klassiska: Livsstil betecknar den del av den i individen internaliserade – och i handling manifesterade – kulturen som inte bestäms av position i samhällsstrukturen. Många forskare på området verkar vara överens om en livsstilsdefinition som inte utgår från klasser och liknande grupperingar (Rosengren 1987; Lööf & Miegel 1989).

Livsstilar och värdeupplösning

I en amerikansk 70-talsstudie av sociologerna Zablocki och Kanter (1976) reflekteras den samhälleliga bakgrunden till en sådan förskjutning i sättet att definiera. Här diskuteras utvecklingen från "klassiska livsstilar", bestämda av människors socioekonomiska ställning, till "alternativa livsstilar". De senare är frikopplade från den ekonomiska positionen och uppstår i en tid då etablerade värden ifrågasätt och överges.

Författarna pekar på tre typer av klassiska livsstilar, med fri översättning "de besuttnas livsstilar" (property-dominated life-styles), "löntagarnas livsstilar" (occupation-dominated life-styles) och "de fattigas livsstilar" (poverty-dominated life-styles). De besuttna omfattar både dem som äger kapital eller företag och dem som har höga maktpositioner i samhället. Löntagarna täcker ett brett spektrum av skikt från övre medelklass till arbetarklass och varierar främst utifrån skillnader i arbetsförhållanden och inkomstnivå. De fattiga, slutligen, kännetecknas av tillfälliga arbeten och osäkra inkomster.

Utöver egenskaper som arbete, egendom och makt ingår i definitionen också hushålls-, familje- och släktmönster. Varje livsstilstyp innefattar en uppsättning ganska olikartade livsstilar. Så innefattar till exempel löntagarnas livsstilar alltifrån

manuella yrken till karriäryrken. De klassiska livsstilarna är alltså förankrade i människors socioekonomiska position, i klass och statusgrupp.

Resultaten från 60-talets amerikanska forskning pekar på att den socioekonomiska positionen betyder allt mindre för livsstilarna. I det "postindustriella" samhället upplöses kopplingarna mellan arbetsliv och konsumtion, och "individer har möjlighet att inom vissa ramar fatta självständiga, till och med hedonistiska, beslut om sin konsumtion, föga begränsade av sina roller i produktionen" (Zablocki & Kanter 1976).

Mot denna bakgrund framstår människors fas i livscykeln som en särskilt betydelsefull bestämningssfaktor. Men Zablocki och Kanter värjer sig mot att betrakta livsstilar som ungdomsfenomen eller att se ungdomar som enhetliga ur livsstilssynpunkt. Istället är ungdomstiden, liksom i någon mån pensionsåldern, faser då särskilt stort utrymme ges för sökande och experiment med livsstilar. Det är ett sökande som stimuleras av den värdeupplösning som redan är ett faktum men som författarna inte har någon direkt förklaring till. De pekar på det allmänna välståndet och fritiden som ger möjligheter till individuella val bland konkurrerande värdesystem och livsstilar, och urskiljer fyra sätt att förhålla sig till värdeupplösningen.

Regression innebär att man går tillbaka till mer okomplicerade kulturella mönster och söker den personliga lyckan och njutningen genom hedonism och frigörelse från uppfostrans hämningar och blockeringar. *Förändligande* innebär ett uppgående i intellektuella, emotionella och religiösa värden. Med *gemenskap* (community) menar författarna engagemang i någon form av kollektivitet, som kan vara ett redan existerande lokalsamhälle eller någon form av nybildat kollektiv (commune). *Kollektivt beteende* står för livsstilar som innebär uppgående i någon slags social rörelse.

Det är viktigt att påpeka att Zablocki och Kanter inte beskriver sju livsstilar, utan tre tradi-

tionella och fyra nya mönster som vart och ett kan innefatta många livsstilar och som i stor utsträckning måste kunna överlappa varann. Den värdeupplösning som författarna talar om framstår i viss utsträckning som en allmän, samhällelig företeelse men har uppenbarligen större genomslagskraft i vissa skikt i samhället och i vissa åldrar.

Zablocki och Kanter anser för sin del att livsstilsforskningen borde undersöka framväxten av nya livsstilar ur ett psykoanalytiskt perspektiv. I proteusmyten (Proteus kunde av egen vilja ge sig vilken form som helst men saknade förmåga att förbli i den någon längre tid) söker de förebilden för en personlighetstyp som rastlöströr sig mellan olika livsstilar. Av särskilt intresse, menar författarna, är konflikten mellan proteustypens ständiga sökande och den strävan som finns inom vissa livsstilar att skapa nya, hållfasta gemenskaper.

Kulturell friställning

I Zablockis och Kanters beskrivning av de strategier människor tillämpar för att hantera förlusten av en självklar värdegemenskap finns intressanta paralleller både till Thomas Ziehes diskussion om kulturell friställning och anknytningen i hans 70-talsarbeten till en annan mytologisk gestalt: Narkissos. Jag vill här ge exempel på några anknytningar mellan Ziehes "kulturanalyser" och livsstilsdiskussionen. Det ska genast sägas att Ziehe inte diskuterar livsstilar explicit (istället talar han ibland om livsformer, men då närmast som mål för ett livsstilsbetonat sökande efter ny identitet och mening), men hans socialisationsteoretiska texter berör i hög grad samma fenomen.

Karl Marx betraktade på sin tid den lokalt bundna lantbefolkningens omvandling till "fria" lönearbetare som ett historiskt framsteg. På liknande sätt menar Ziehe att "den kulturella friställning" som vi kan iaktta idag också har posi-

tiva egenskaper. Denna friställning "möjliggör nya, delvis mer subtila, exproprieringsmekanismer, den ökar inte sällan pressen på den enskilde att välja och riskera att misslyckas – men den är likväl en principiell förutsättning för kulturell frihet" (Ziehe 1986, 1989).

Ziehe betonar den samhälleliga moderniseringens kulturella dimension. Den utveckling han avser innebär "en modernisering av livsformer, meningsstiftanden och betydelser. Sådana moderniseringar förändrar inte bara den objektiva verkligheten utan även den subjektiva samt den inre verklighet genom vilken vi upplever vår realitet". Den kulturella modernisering som tidigare främst var en angelägenhet för avantgardet bland konstnärer, filosofer och samhällsdebattörer är, menar Ziehe, idag i högsta grad påtaglig i människors vardag. Tendenser som vi i de nordiska länderna ser idag är ännu mer uttalade på kontinenten. Den tyske sångaren Konstantin Weckers musik exemplifierar tydligt och ibland närmast programmatiskt denna livsstilscen som den framträder inom "den mogna ungdomens" progressiva populärmusik: "Wer nicht genießt, ist ungenießbar!" (Den som inte njuter är onjutbar!, Wecker 1978).

Kulturens avtraditionalisering innebär enligt Ziehe att nya vetandeformer uppstår och att nya "möjlighetshorisonter" öppnas: De reflexiva vetandeformerna utvidgas och utbreder sig. Förväntningarna på personlighetsdaningens görbarhet ökar. Möjligheter till och krav på individualisering blir större. Dessa möjligheter är egentligen inte nya men på grund av "de traderade livsformernas tyngd" har de först på senare tid förmått tränga in i vardagen, i barns och ungdomars värld. De är inte heller tendenser som bara gäller progressiva skikt i samhället, de tränger igenom i alla miljöer, "Landsorten är till exempel också den reflexiv..." (Ziehe 1986).

Den kulturella friställningen ställer människor inför stora påfrestningar och leder till nya förhåll-

ningssätt. De klassiska mönstren: å ena sidan den jagstarka individen som utan regression ser världen i vitögat, å andra sidan den kollektiva, teleologiska övertygelsen i form av borgerlig eller socialistisk framstegstro, uppfattar Ziehe som ohållbara för flertalet av vår tids människor. De nya reaktionsmönster som han pekar på utgör inte i sig själva livsstilar men är betydande för formandet av livsstilar.

Frågan om vad som är "en lyckad livsform" ingår bland de ämnen som tas upp till medveten diskussion vid sidan om de traditionella debattfrågorna (välståndets fördelning, demokrati, ekologi). Om man får tro Ziehe är sökandet efter nya, meningsfulla livsformer – som kan ersätta dem som moderniseringen upplöst – ett viktigt inslag i det utprovande av nya förhållningssätt som tar formen av livsstilar.

Ziehe tycker sig se några olika tendenser i dessa reaktionsmönster. För det första finns det en *konventionalism*, som tillåter människor att blunda för det nya och omstörtande och hålla fast vid sin gamla världsbild. För det andra ser han *kulturella orienteringsförsök* som förhåller sig öppet prövande till det moderna. Dessa orienteringsförsök har för det tredje sin borgerliga motsvarighet i *nykonservativa motbud*. Inom de båda senare tendenserna urskiljer han tre olika riktningar. *Subjektivering* innebär sökande efter närhet eller flykt undan kyla: intimisering, täta relationer, expressivitet. Med *ontologisering* avser Ziehe sökandet efter visshet och rädslan för meningsförlust: re-mystifiering, religiösa grupper. *Potentiering* slutligen innebär sökande efter intensitet, rädsla för tomhet: estetisering, mode, konstnärliga uttryck (Ziehe 1986).

Medan Zablocki och Kanter pekade på välfärden och den ökande fritiden som orsak till uppkomsten av olika alternativa livsstilar förefaller Ziehe se den utveckling han beskriver som en följd av en kulturell modernisering, ett exploderande vetande som det i stor utsträckning kommer

an på individen att hantera och infoga i sin världsbild. Den kulturella friställningen begränsar sig inte till ungdomen, den är ett utslag av "livsformernas ödeläggelse och uttunning" (Ziehe 1989). Ziehe antyder att den kulturella moderniseringen genomsyrar alla skikt i samhället, även om han tycks mena att den tar sig varierande uttryck. Han försöker inte ställa upp klassspecifika reaktionsmönster och livsstilar.

Livsstilar och klassintressen

En annan forskare på området kopplar dock utvecklingen av nya livsstilar till intressen inom vissa samhällsklasser. Den brittiske sociologen Mike Featherstone diskuterar utvecklingen från uniform masskonsumtion till en pluralistisk, "postmodern" konsumtion. Han ifrågasätter ett vanligt synsätt som innebär att 50-talets grå konformism och masskonsumtion har ersatts av en tid av mångfald och individuellt valda livsstilar inom en konsumtionskultur som går på tvärs över alla sociala klasser och skikt och upplöser samhällsstrukturen.

I sitt framhävande av sökandet efter individualitet och stil har han likheter med Ziehe. Men starkt influerad av Pierre Bourdieu ser Featherstone detta sökande i ett klassperspektiv och menar att det är en angelägenhet för dem som tillhör de uppåtstigande nya mellanskikten ("the new petite bourgeoisie") och fungerar som kulturella mediatörer, förmedlare av symbolproduktionens varor och tjänster. Han exemplifierar bland annat med reklamfolk, TV-producenter, journalister, modeskribenter, konsthantverkare och "de hjälpande professionerna" som socialsekreterare, äktenskapsrådgivare, dietister, terapeuter. Featherstone kopplar samman livsstilsbegreppet med "de kulturella mediatörernas" kamp för att på symbolisk väg hävda sina intressen.

En viktig förutsättning är här Featherstones syn på konsumtionssamhället. Han menar att det är en förenkling att beskriva detta i termer av

materialism. Istället pekar han – med hänvisning till Baudrillard – på hur konsumtionen inte längre kan förstås i termer av bruksvärden utan har blivit en konsumtion av tecken. Den postmoderna konsumtionen är därigenom något annat än ett enkelt tillfredsställande av basala behov, den måste förstås i kulturella termer. I denna estetiserade verklighet pågår jakten på nya moden, stilar och upplevelser i den medvetna avsikten att designa den egna, förment särpräglade livsstilen. Featherstone menar att man kan tala om en "kalkylerande hedonism" i sättet att förhålla sig till livsstil hos "det nya småborgerskapet". Livsstil görs till ett livsprojekt.

Man kan säga att Featherstone svarar för en skarpare karaktäristik av den civilisationshistoriska förändring och de skikt i samhället som kan förknippas med Lorenz Lyttkens' term *den sociala kompetensen* (Lyttkens 1985). Om jag förstår Featherstone rätt så menar han att det är just dessa grupper ur mellanskikten som också förmedlar bilden av det pluralistiska, postmoderna konsumtionssamhället. Därmed riktar han vår uppmärksamhet på hur ideologiskt infekterat detta forskningsfält är och hur lätt forskarens egen självförståelse kan bli modell för de mönster han söker. Livsstilsbegreppet blir med Featherstones tillämpning både objekt och instrument för att analysera de former som konkurrens och motsättningar mellan klasser och skikt tar sig i dagens västerländska samhälle. Istället för att enbart vara något som individen väljer blir livsstil ett uttryck för självförståelsen hos expansiva skikt i samhället.

Livsformer

Livsform och kultur

Att skapa en sammanhängande bild av livsformsbegreppet och dess tillämpning har ställt mig inför svåra problem. Svårigheterna har främst att göra med det ganska vaga sätt på vilket begreppet används av etnologer och antropologer. I 70- och 80-talens litteratur på området dyker livsform

uppsomen term i det inomfackliga vardagsspråket. Det används mer eller mindre synonymt med kultur, del- eller subkultur, kulturmönster eller levnadssätt. Jag föreställer mig att de olika sätt att definiera och avgränsa begreppet kultur som företräds av forskare inom nämnda forskningsfält också är tillämpliga på livsform. Att göra reda för denna diskussion är inte möjligt i detta sammanhang även om det vore önskvärt för en djupare förståelse.

Den slutsats jag vill dra om livsformsbegreppet, trots frånvaron av explicita definitioner, är att det är djupt inbäddat i en etnologisk och antropologisk problematik. I det avseendet skulle det alltså skilja sig från livsstil, som framstår som bara ett av många sociologiska redskap (Daun 1974, 1980; Ehn & Löfgren 1990 (1982); Frykman & Löfgren 1979; Hannerz 1983).

Det var under 80-talet som ordet livsform blev vanligt i den svenska samhällsdiskussionen. Ett tidigt exempel är *Boende och livsform* (1980) där etnologen Åke Daun skiljer på bondesamhällets och industrisamhällets livsformer. Daun ger boendet en central roll i den nya, individuella livsformen. Boendet har lösgjorts från näringsfånget och istället knutits till fritiden. Konsumtionen sker i anslutning till boendet och "*den privata bostaden har blivit ett vitalt uttrycksmedel, en del av språket*".

Dauns åtskiljande av äldre arbetsrelaterade och moderna individuella och boendecentrerade livsformer har paralleller med sociologers definitioner av klassiska och moderna livsstilar. I framställningssättet avviker han dock starkt från livsstilsforskarna. Livsformsbegreppet förefaller inte särskilt viktigt för honom annat än som ett bakomliggande tema för en framställning av det moderna förortsboendet. I denna riktar Daun en polemisk udd mot myterna om individens valfrihet i konsumtionssamhället, dvs. den samhällsyn som är grunden för delar av livsstilsforskningen.

Visserligen erbjuder den kulturella mångfalden alternativ, menar Daun, men lika mycket skapar den distans. Det finns inga krav i omgivningen på social respons. Istället innebär det kulturmönster som nu traderas att man väljer – och väljer bort – människor att ha kontakt med. I relief mot främlingarna i omgivningen skapar man sin egen livsform. Men valfriheten är delvis illusorisk, det individuella valet sker inom ramen för någon delkulturell tillhörighet. Den kulturella mångfalden – eller differentieringen i livsformer/livsstilar – får i vår tids boendeform sin särskilda betydelse eftersom "*människor, som har mindre gemensamt än förr, bor rumsligt närmare varandra än de tidigare gjort*" (Daun 1980). Livsformsbegreppet i Dauns tillämpning har alltså mindre karaktären av analytisk term eller ett sorteringsbegrepp utan är mer som hos Orvar Löfgren "*ett sökord eller ett tankeverktyg som riktar vår uppmärksamhet på hur människors liv hänger samman eller inte hänger samman*" (Löfgren 1988). Daun använder det för att ställa två samhällstyper mot varandra.

Livsform och lokalsamhälle

En viktig bakgrund till livsformsbegreppets nuvarande användning finns i 60- och 70-talens glesbygdsdiskussion till vilken särskilt den norske sociologen och samhällsdebattören Ottar Brox levererade bränsle. Debatten handlade främst om hur centrala planerande myndigheter genom sitt handlande missgynnade glesbygden. I kritiken av välfärdstankens monokulturella och allmänmänskliga utgångspunkter fick lokalsamhället förnyad aktualitet.

I avhandlingen *Lokalsamhället som livsform* (1974) förknippar göteborgssociologerna Margareta Bäck-Wiklund och Hans Lindfors livsform med lokalsamhällets kulturgemenskap och lokala förankring. Mänskliga, sociomateriella livsvillkor påverkar sociala relationer och genererar

specifika livsformer. Författarna anknyter till den klassiska community-forskningen men är medvetna om den kritik som riktats mot tendensen att studera lokalsamhällen som avskilda från omvärlden. Författarna ansluter sig dock till community-traditionens normativa ideal. I sitt försvar av glesbygden mot den centralt förda politiken anknyter de till Ottar Brox.

Med ytterligare två forskare (Ulla Björnberg och Arne Nilsson) knutna till gruppen genomfördes studier av några orter i boråsregionen (Björnberg & al 1980). I bakgrunden till denna studie finns den vid tiden intensiva diskussionen om välfärd och livskvalitet som ställde frågor om svårsmätbara och tidigare negligerade kvaliteter på sin spets, till exempel ömsesidig hjälp, informell ekonomi och lokal förankring.

I Ulla Björnbergs avhandling, *Livsform och samhällsliv som välfärd* (1980), ges en definition av livsformsbegreppet som är praxisorienterad. Livsform ses som en levd helhet och knyts till vardagens rutiner. Mot denna livsform som en helhet, ett sammanhang som forskarna kommit nära inpå livet och solidariserar sig med, står i andra formuleringar en instrumentell definition, ett paraplybegrepp för en rad olika faktorer: ekonomiska resurser, arbetsförhållanden, klasstillhörighet, aktivitetssystem – förankring, lokala-globala sociala nätverk, samband arbete-fritid osv.

Livsform ses som knutet till och kännetecknande för en plats och härigenom är anknytningen till Community Studies fortfarande stark. Men en förutsättning för denna koppling är att invånarna delar liknande förutsättningar. Enligt författarna kan varje familj (som är den minsta enheten i undersökningen) ses som bärare av en livsform. Med forskargruppens sociologiskt präglade inplacering av familjens praxis i ett mångskiktat socialt sammanhang var marken beredd för den danske etnologen Thomas Højrup's livsformsteori.

Livsform, produktionssätt och klass

Thomas Højrup tar i boken *Det glemte folk* (1983) upp livsformsbegreppet och utvecklar det vidare genom att knyta det till produktionssätt och samhällsformation istället för lokala strukturella villkor. Han frigör det alltså från lokalsamhället och från den åtskillnad mellan rurala och urbana levnadssätt som präglar communitytraditionen. Därmed får livsformsbegreppet en generalitet som har attraherat många.

Bakgrunden till detta arbete finns i den nya "demokratiska" regionplanering som växte fram i Danmark under 70-talet. Det var en samrådsplanering, där olika lokala intressenter skulle få komma till tals. En annan utgångspunkt fanns i kritiken av levnadsvillkors- och välfärdsanalyser vilka utgick från generella, allmänmänskliga behov. Højrup's utgångspunkter har således stora likheter med göteborgssociologernas. Han refererar också till *Livsformer i en region* men kritiserar denna typ av studier. Kritiken går i huvudsak ut på att idealtypsbaserade livsformstypologier saknar "det nødvendige begrebslogiske betingelsesforhold imellem begrebet om måderne at leve på og de samfundsmæssige vilkår, der er nødvendige for disse måders eksistens" (Højrup 1983).

Denna synpunkt ska förstås mot bakgrund av Højrup's teoretiska utgångspunkter. En tillämpning av hans livsformsteori förutsätter, såvitt jag förstår, tillägnelse av Althusser'skolans marxtolkning. Livsformerna konstrueras nämligen som begrepp inom ramen för ett strukturmarxistiskt begreppssystem.

En särskild poäng med Højrup's studie är att den lyfter fram en klass i samhället som varit illa sedd och uppfattats som marginell – småföretagarna. Hans bok är på sätt och vis en äreräddning av fiskare, bönder, småhantverkare och mångsysslare. Men från kritiken av makthavarnas brist på förståelse för glesbygdens befolkning utvecklar han en allmän kritik av planeringsideologier

som har Människan och Samhället som utgångspunkt. *Det glemte folk* uppstår eftersom befolkningens "differentierede og specifikke levevilkår lades ut af betragtning" (Højrup 1983). "Det glömda folket" är, menar Højrup, hela befolkningen!

Højrup's livsformsbegrepp utgår från en etnologisk forskningstradition och präglas av en uttalad kulturell relativism. Varje livsform har egna sätt att definiera begrepp som välfärd, lycka etc. som utgår från dess levnadssätt och världsbild. Højrup's arbete har alltså beröringspunkter med den historiska och kulturella relativism som kännetecknade tidiga, filosofiska formuleringar av begreppet.

Livsformsdefinitionerna utgår från det produktionsätt och den klassposition som kännetecknar hushållet. Mot enkel varuproduktion svarar familjeföretagarlivsformen, till exempel lantbrukar-, fiskar- och småhantverkarhushåll. Mot kapitalistisk varuproduktion svarar tre livsformer. Lönearbetarlivsformen och karriärlivsformen, innefattar närmast arbetar- respektive tjänstemannahushåll. För kapitalägarna har Højrup reserverat en särskild borgerlig livsform.

Varje livsform ställer bestämda krav på sin omgivning, dvs. levnadsvillkoren är alltså inte allmänmänniska eller allmänkulturella. Problemet är enligt Højrup att levnadsvillkor i daglig användning inte relateras till bestämda livsformer. Han menar att det är livsformerna som avgör vilka politiska krav människor ställer, dvs. hela livssammanhangen och inte bara arbetslivet och klasstillhörigheten. Klassmotsättningar (på den ekonomiska nivån) överbestäms av de livsformer människor lever i. De kulturella livsformerna i sin tur överbestäms av samhällsformationens nivåer. Samhället kan fungera trots djupgående motsättningar så länge livsformerna tillåts fungera. Först när en livsform hotas uppstår en verklig dynamik. Det centrala begreppet hos Højrup, som jag läser honom, är inte livsform utan *neokulturation*. Det

empiriska temat för *Det glemte folk* är också i grund och botten glesbygdsbefolkningens och särskilt familjeföretagarlivsformens neokulturation. Med detta menas kampen för konsolidering, återetablering eller försvar av livsbetingelserna, en kamp som är bestämd av "*de præcise krav den enkelte livsform i kraft af sin særegne struktur stiller til sine nødvendige eksistensbetingelser*".

Kamp ska här inte i första hand förstås som öppen, politisk kamp. I högre grad handlar det om att hitta olika sätt att anpassa sig i en föränderlig omvärld och därigenom undvika att livsformen upplöses. När Højrup skisserar vad neokulturationen innebär inom olika livsformer lägger han tyngdpunkten på yttre, ekonomiska förändringar. Med tanke på den betoning Højrup gör av kulturella och ideologiska sidor – livsformens meningsuniversum – måste den kulturella friställning som Ziehe talar om kunna ha betydande sprängkraft för neokulturationen, inte minst inom familjeföretagarlivsformen.

Højrup's infogande av livsformsbegreppet i ett strukturalistiskt teoribygge har gett upphov både till debatt och nya studier. Mest har detta skett i Danmark, men också i Sverige märks ett växande intresse. Bland andra har sociologer, kulturgeografer och kvinnoforskare visat intresse för livsformsteorin och pekat på olika sätt att förhålla sig till den (*Tidskrift för Arkitekturforskning* Vol. 1, No 3, 1988; *Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2, 1991; *Dansk sociologi* Nr 2 1991; Friberg 1990).

Livsformer, hushåll och kön

Hushållet och familjen spelar en framträdande roll i Højrup's arbete. Även här understryker han det livsformsspecifika och menar att familjens roll måste ses mot bakgrund av livsformen. Särskilt från kvinnliga forskare har emellertid kritik riktats mot att det är mannens uppgift i produktionen som ligger till grund för klassificering. Etnologen Lone Rahbek Christensen har, för övrigt i nära samarbete med Højrup, utpekat ytterli-

gare två livsformer som är baserade på kvinnors praxis inom familjen. *Husmorslivsformens* särskilda betingelser är kvinnans hushållsarbete i lönearbetarfamiljen. *Baklands- eller representationslivsformen* är på motsvarande sätt knuten till karriärfamiljen.

Båda dessa livsformer bärs upp av särskilda ideologier eller traditioner som skiljer sig från männens i motsvarande livsformer. Kvinnor i hushåll uppbyggda kring familjeföretag anses däremot inte ha en praxis eller ideologi som tydligt skiljer dem från männen (Rahbek Christensen 1988; Friberg 1990).

Livsformsteorin i Højrups tappning utgår som nämnts från produktionssätt och samhällsklasser. Indelningen i samhällsklasser är en omstridd fråga både vad gäller de egenskaper eller nivåer man utgår ifrån och de olika indelningar som klassanalyserna resulterar i (Ahrne & al 1987). I sin doktorsavhandling *Kvinnors vardag* (1990) hänvisar Tora Friberg till dansk kritik av livsformsteorin som bland annat går ut på att lönearbetet kan utgöra basen inte bara för en utan för flera olika livsformer. Hon fann genom sin egen studie av yrkesarbetande kvinnor att vissa av kvinnorna i mellanskiktet svårligen kunde föras till den karriärbundna livsformen och införde därför kategorin "mellanlivsform".

Friberg är inte tillfreds med Højrups hushållsbaserade livsformer. Utan att särskilt ha studerat männens vardag hävdar hon att man måste skilja på en kvinnlig och en manlig variant av varje livsform. Syftet med denna konstruktion är att hålla kvar de skillnader mellan olika kvinnors vardag som livsformsteorin belyser utan att för den skull frångå uppfattningen att det finns stora (klass- och livsformsövergripande) likheter i kvinnors situationer. "Analysen av de organisatoriska stötestenarna visar nämligen hur kvinnor försätts i likartade situationer men hanterar dem livsformsspecifikt" (Friberg 1990).

Ett annat exempel på tillämpning av Højrups livsformsbegrepp hittar man i en empirisk undersökning från slutet av 80-talet. Ulla Björnberg och Margareta Bäck-Wiklund har gjort en familjesociologisk studie av det reproduktiva arbetet i mötet mellan familj och "lokalstat" [Björnberg & Bäck-Wiklund 1990 (1987)]. Livsform används här främst som ett sorteringsbegrepp och författarna visar på intressanta kvantitativa skillnader mellan olika livsformer till exempel i synen på barnuppfostran och -tillsyn och i relationerna till grannskap och lokalstat. Björnberg och Bäck-Wiklund betecknar med *förhandling* det som sker inom hushållet när olika köns-, klass- och åldersspecifika intressen jämkas samman. I studien visar de också på förhållanden som gör hushållsbaserade livsformsindelningar problematiska, till exempel att båda makarna arbetar och att det därför inte är ovanligt att hushållen är klassmässigt blandade.

Livsstil och livsform: aspekter av verkligheten

Det kan förefalla som om jag i min framställning i första hand har följt orden livsstil och livsform, vilket inte är detsamma som att undersöka begreppen. Samma ord kan ju ha flera väsensskilda innebörder, liksom olika ord kan svara mot samma företeelse. Vi ser hur livsform hos exempelvis Åke Daun både betecknar stabilare kulturmönster och individuellt bestämda variationer. Livsstil hos till exempel Zablocki och Kanter står både för klassbundna och personligt formade sätt att ordna tillvaron. Sprangers livsformer skulle några av dagens forskare förmodligen placera in i kategorin idealtypiska livsstilar. Simmels analys av storstadsbarns sökande efter individuell särprägel kan också uppfattas som en framställning av en urban livsform. Men jag har inte konsekvent hållit mig till orden livsstil och livsform. Bakom dem har jag sökt bli varse de meningssammanhang

de visar på. I de senaste årtiondenas forskning tycker jag mig se två åtskiljbara aspekter.

Livsform och livsstil svarar mot två skilda sätt att se likheter i mångfalden. Eftersom det är två sätt att se som vart och ett innefattar många varianter ska jag tala om begreppen i plural. *Livsformsbegreppen* fokuserar vardagskultur, uppfattad som helheten av människors göranden och låtanden, av materiell praxis och föreställningar knutna till denna. Det pekar på konkreta handlingar i tid och rum, något som visar sig i att den materiella världen ofta är påtagligt närvarande i analyser i livsformstermer. Hushållet ses vanligen som bärare av livsformen, vilken kan uppfattas som resultatet av en liten grupp människors gemensamma strävan att bemästra de särskilda livsbetingelser de lever under. I denna ömsesidiga relation reproduceras livsformen och framstår som relativt stabil.

En koppling mellan livsform och samhällstyp (rural eller urban) eller produktionssätt (enkel eller kapitalistisk varuproduktion) finns uttalad eller underförstådd hos flertalet forskare som tillämpar begreppet. Flera knyter det också till samhällsklasser. De som tillämpar livsformsbegrepp är i många fall varse en risk för att verklighetsbeskrivningen blir alltför statisk. Försök att bryta upp bilden av en harmonisk anpassning mellan livsform och livsvillkor kommer till uttryck i termer som förhandling, neokulturation och könsspecifika livsformer.

Det expressiva och utåt synliga är kanske det man främst tänker på i samband med livsstil, men detta är bara en av flera sidor. *Livsstilsbegreppen* betonar individens sökande efter livsmening, personlig utveckling och kulturella uttryckssätt. Livsstilar kan uppfattas som individers aktiva svar på övergripande samhällsförändringar, dvs. på moderniseringsprocessen och dess olika yttringar (varumarknad, välfärd, kunskapsspridning, media osv.). Medan några forskare vill reservera livsstil för de variationer som inte kan förklaras

med position i samhället ser andra framväxten av olika individuella livsstilar som uttryck för strategier hos expansiva klasser och skikt. En förutsättning för individuella livsstilar är föreställningen om "görbarhet" i det egna livet. Den egna personligheten uppfattas inte som given av omständigheterna utan som något som man själv aktivt kan påverka.

Eftersom begreppen har skilda synfält bör det rimligtvis inte vara slumpen som avgör om man tillämpar det ena eller det andra. Ett självklart motiv finns i att redskapet ska passa till det man vill undersöka eller snarare den aspekt man väljer att se verkligheten ur. Men valet av begrepp kan också vara en fråga om samhällssyn. Flera forskare pekar på politiska och ideologiska skillnader i synen på samhället som kommer till uttryck i begreppens tillämpning (Löfgren 1988; Ahrne 1987). Det är inte svårt att hitta stöd för en sådan uppfattning. Men den genomgång jag gjort tyder inte på att begreppen med nödvändighet är låsta i en polarisering av det slag som till exempel Orvar Löfgren diskuterar. Lika lite som livsstilsbegreppet måste medföra villkorslös kapitulation för konsumtionssamhället leder tillämpningen av begreppet livsform med nödvändighet till ett kritiskt klagande av vardagslivets ojämna villkor.

Det finns en risk med begreppen som förtjänar att påpekas. Den ligger i en lösryckt tillämpning av livsform och livsstil enbart som sorteringsbegrepp. Man kan nämligen inte utgå ifrån att de indelningar i livsformer och livsstilar som jag givit exempel på är generellt applicerbara. De mönster de pekar på kanske inte föreligger i den verklighet man undersöker, eller har en underordnad betydelse. Risken är att man med en sådan tillämpning går miste om viktiga sammanhang. Istället vill jag se livsformer och livsstilar som resultat av analyser som görs med hjälp av en vidare teori- och begreppsrepertoar.

Intressant är då i vad mån begreppen är förbundna med väsensskilda sätt att tolka och ana-

lysera verkligheten. Med den knytning till strukturalismen som finns i vissa varianter av livsformsbegreppet och den betoning av subjektets fria val som några livsstilsforskare gör vore det kanske fruktbart att gå vidare i en vetenskapsteoretisk diskussion om relationen mellan struktur och subjekt. Arne Grøn berör i sin artikel om 1900-talets franska filosofi (i Lübcke 1987, s. 363-395) denna fråga och beskriver hur olika tänkare allt sedan Saussure utvecklat skilda förhållningsätt. Den danska kritik av livsformsbegreppet som Tora Friberg refererar anknäyer också till temat subjektets bundenhet i strukturen (Friberg 1990).

Att undersöka olika livsstils- och livsformsbegrepp i detta hänseende är forskningsuppgift i sig. Här vill jag bara peka på att kopplingar till olika vetenskapliga synsätt finns och att man bör

vara medveten om att dessa kan komma att styra den verklighetsbeskrivning man gör.

Nu är det inget som säger att vi måste välja antingen det ena eller det andra av de båda begreppen. Kanske är det i någon mån med livsform och livsstil som med Ferdinand Tönnies begreppspaar *Gemeinschaft* och *Gesellschaft*. För Johan Asplund (1991) bildar dessa båda poler en tankefigur, vilken allt sedan 1900-talets början bidragit till fruktbara samhällsanalyser. Orvar Löfgren (1988) uppfattar på liknande sätt en spänning mellan begreppen livsform och livsstil och föreslår en komplementär användning av dem. Till slut är det inte de båda begreppen som är viktigast utan de meningssammanhang de pekar på i ett spänningsfält mellan vardagens nödvändiga rutiner och de drömmar, de omåttliga önskingar och det sökande efter mening som det globala medvetandet och konsumtionen av bilder och föremål väcker.

Litteratur

- Abercrombie, N.; Hill, S. & Turner, B.: *The Penguin Dictionary of Sociology*, Bungay, Suffolk 1988.
- Ahrne, G.; Ekerwald, H. & Leiulfstrud, H.: *Klasssamhällets förändring*, Lund 1987.
- Asplund, J.: *Teorier om framtiden*, Falköping 1979.
- Asplund, J.: *Essä om Gemeinschaft och Gesellschaft*, Göteborg 1991.
- Björnberg, U. & al: *Livsformer i en region*, Kungälv 1982.
- Björnberg, U.: *Livsform och samhällsliv som välfärd*, Lindome 1980.
- Björnberg, U. & Bäck-Wiklund, M.: *Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*, Uddevalla 1990 (1987).
- Bäck-Wiklund, M. & Lindfors, H.: *Lokalsamhället som livsform*, Göteborg 1974.
- Bäck-Wiklund, M. & Lindfors, H.: *Landsbygd, livsform och samhällsförändring*, Göteborg 1990.
- Choay, F.: *The Modern City: Planning in the 19th Century*, New York 1969.
- Dansk sociologi*, nr 2, juni 1991.
- Daun, Å.: *Boende och livsform*, Stockholm 1980.
- Daun, Å.: *Förortsliv*, Stockholm 1974.
- Ehn, B. & Löfgren, O.: *Kulturanalys*, Halmstad 1990 (1982).
- Featherstone, M.: "Lifestyle and Consumer Culture", i *Theory, Culture and Society*, Vol. 4 (1987), s. 55-70.
- Filosoflexikonet*, Borås 1988.
- Friberg, T.: *Kvinnors vardag*, Meddelanden från Lunds universitets geografiska institutioner, Avhandlingar 109, Lund 1990.
- Frykman, J. & Löfgren, O.: *Den kultiverade människan*, Stockholm 1983 (1979).
- Gullestad, M.: *Livsstil og likhet*, Oslo 1985.
- Hannerz, U.: *Över gränser*, Lund 1983.
- Hofstätter, P.: *Psychologie*, Frankfurt am Main 1957.
- Højrup, T.: *Det glemte folk*, Institut for europæisk

- folkelivsforskning, Statens Byggeforskningsinstitut, København 1983.
- Janik, A. & Toulmin, S.: *Wittgensteins Wien*, Karlshamn 1986.
- Kvinnovetenskaplig tidskrift* nr 2, 1991.
- Lübcke, P. (red): *Vår tids filosofi*, Oslo 1987.
- Lyttkens, L.: *Den disciplinerade människan*, Stockholm 1985.
- Löfgren, M. & Molander, A. (red): *Postmoderna tider*, Finland 1986.
- Löfgren, O.: "Vardagskultur och livsform" Ingår i Himmelstrand, U. & Svensson, G.: *Sverige – Vardag och struktur*, Stockholm 1988.
- Lööv, T. & Miegel, F.: *The notion of Lifestyle. Some Theoretical Considerations*, Lund Research Papers in the Sociology of Communications, Report No 15, Lund 1989.
- Lööv, T. & Miegel, F.: *Sju livsstilar. Om några malmöungdomars drömmar och längtan*, Forskningsrapporter i kommunikationssociologi, rapport nr 29, Lund 1991.
- Mörck, M.: *Storstadens livsstilar och boendekarriärer*, Göteborg 1991.
- Nordin, S.: *Från tradition till apokalyps*, Malmö 1989.
- Paulsson, G. & Paulsson, N.: *Tingens bruk och prägel*, Stockholm 1956.
- Paulsson, T.; Paulsson, E. & Stehouwer, J.: *Konsten att bo*, Stockholm 1960.
- Rahbek Christensen, L.: "Det frie initiativ, naturromantik eller fest i gaden?", i *Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol. 1, No 3, 1988.
- Riesman, D.; Glazer, N. & Denney, R.: *The Lonely Crowd*, New Haven 1950.
- Rosengren, K. E.: *Livsstil och massmediekultur. En projektbeskrivning*, Sociologiska institutionen, Lunds universitet, Dnr 86/230 B (Stencil), Lund 1987.
- Schiefloe, P. M.: "Networks in Urban Neighbourhoods: Lost, Saved or Liberated Communities?", *Scandinavian Housing and Planning Research* 7, 1990.
- Schiefloe, P. M.: *Nærmiljø i bysamfunn*, Oslo 1985.
- Spranger, E.: *Lebensformen. Geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*, Halle (Saale) 1922.
- Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol. 1, No 3, 1988.
- Tumin, M.: *Social stratifiering*, Stockholm 1970.
- Veblen, T.: *The Theory of the Leisure Class*, Kingsport, Tennessee 1979 (1899).
- Weber, M.: "Class, Status, Party", I Heller, C.: *Structured Social Inequality*, USA 1969.
- Wecker, K.: *Eine ganze Menge Leben*, Polydor 2371 900, 1978.
- Werner, K.: *Mer än tak över huvudet. Storstadsungdomar om boendet*, Stockholm: Byggnadsforskningsrådet, Rapport T2:1988. Stockholm.
- Wikström, T.: "Hemmet och moderniseringsprocessen – några uppslag under arbete", *Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol. 2, Nr 4, 1989.
- Zablocki, B. D. & Kanter, R. M.: "The Differentiation of Life-styles", I *Annual Review of Sociology* 2:269-298, 1977.
- Zetterberg, H. L.: *Arbete, livsstil och motivation*, Stockholm 1977.
- Ziehe, T.: "Inför avmystifieringen av världen. Ungdom och kulturell modernisering", i Löfgren, M. & Molander, A. (red): *Postmoderna tider*, Finland 1986.
- Ziehe, T.: *Kulturanalyser: Ungdom, utbildning, modernitet*, Stockholm 1989.
- Öresjö, E.: "Vadan och varthän. Det svenska välfärdstänkandet och bostadsforskningen", i *Tidskrift för Arkitekturforskning*, Vol. 3, Nr 1-2, 1990.
- Denna artikel har granskats vetenskapligt av minst två av de lektörer som anges på sidan 172.

Tomas Wikström, arkitekt, doktorand vid Institutionen för byggnadsfunktionslära, A-sektionen, Lunds universitet. Forskar om förnyelse av 40- och 50-talens bostadsområden, särskilt hur förnyelseprocessen griper in i och förändrar de boendes vardagstillvaro. Arbetar för närvarande med en avhandling om detta.